

હડકવા

વારંવાર પૂછાતા પ્રશ્નો અને જવાબો

ડૉ. વિ. આર. નિમાવત
ડૉ. બી. બી. ભંડેરી
ડૉ. આર. એ. માથકીયા
ડૉ. એમ. કે. ઝાલા
ડૉ. એમ. એન. બ્રહ્મભટ્ટ

વેટરીનરી માઈક્રોબાયોલોજી વિભાગ
પશુચિકિત્સા અને પશુપાલન મહાવિદ્યાલય
આણંદ કૃષિ વિશ્વવિદ્યાલય, આણંદ

હડકવા

વારંવાર પૂછાતા પ્રશ્નો અને જવાબો

: સંપાદકો :

ડૉ. વિ. આર. નિમાવત

ડૉ. બી. બી. ભંડેરી

ડૉ. આર. એ. માથકીયા

ડૉ. એમ. કે. ઝાલા

ડૉ. એમ. એન. બ્રહ્મભટ્ટ

વેટરીનરી માર્ફકોબાયોલોજી વિભાગ
પશુચિકિત્સા અને પશુપાલન મહાવિદ્યાલય
આણંદ કૃષિ વિશ્વવિદ્યાલય, આણંદ

અનુક્રમણિકા

ક્રમ	વિગત	પાના. નં
૧.	હડકવા વિષે સામાન્ય માહિતી	૧
૨.	પ્રશ્ન ૧ : હડકવા (રેબીસ) શું છે?	૪
૩.	પ્રશ્ન ૨ : હડકવાના વિષાણું એટલે શું?	૪
૪.	પ્રશ્ન ૩ : હડકવાનો રોગ ક્યાં જોવા મળે છે?	૫
૫.	પ્રશ્ન ૪ : હડકવા કઈ રીતે ફેલાય છે?	૫
૬.	પ્રશ્ન ૫ : શું હડકવા માત્ર કૂતરા કરડવાથી જ ફેલાય છે?	૬
૭.	પ્રશ્ન ૬ : શું હડકવા રોગગ્રસ્ત પશુના માંસ ખાવાથી કે દૂધ પીવાથી ફેલાય છે?	૬
૮.	પ્રશ્ન ૭ : કૂતરું/રોગગ્રસ્ત પશુ કરડયાના કિસ્સામાં શું કરવું?	૬
૯.	પ્રશ્ન ૮ : શ્વાન/રોગગ્રસ્ત પશુ કરડયાના કિસ્સામાં શું ન કરવું જોઈએ ?	૭
૧૦.	પ્રશ્ન ૯ : હડકવા કઈ રીતે થાય છે ?	૭
૧૧.	પ્રશ્ન ૧૦ : કુતરા/શ્વાન અને બિલાડાઓમાં હડકવા કેટલા સમયમાં વિકસિત થાય છે, અને તેનું મરણ કેટલા સમયમાં થાય છે?	૮
૧૨.	પ્રશ્ન ૧૧ : હડકવા થવામાં અસર કરતા મુખ્ય પરિબળો કયા છે?	૮
૧૩.	પ્રશ્ન ૧૨ : શ્વાન/કૂતરામાં હડકવાના મુખ્ય લક્ષણો કયા હોય છે?	૯
૧૪.	પ્રશ્ન ૧૩ : મનુષ્યમાં હડકવા થયાના મુખ્ય લક્ષણો કયા-કયા જોવા મળે છે ?	૯
૧૫.	પ્રશ્ન ૧૪ : શું હડકવા સારવાર થકી મટાડી શકાય જો હા તો કેવા પ્રકારની સારવાર કરી/કરાવી શકાય?	૧૦
૧૬.	પ્રશ્ન ૧૫ : પશુઓમાં હડકવાનું નિદાન કઈ રીતે કરી શકાય?	૧૦
૧૭.	પ્રશ્ન ૧૬ : શું હડકવા ખરેખર હંમેશા મૃત્યુદાયક છે?	૧૦
૧૮.	પ્રશ્ન ૧૭ : શું કુતરું કે બિલાડી કરડયા પછી સારવાર કરાવ્યા વિના માત્ર ૧૦ દિવસ સુધી આવા પ્રાણીઓનું નિરીક્ષણ જ કરવું પુરતું છે કે પછી સાથે તરત જ સારવાર કરવી?	૧૧
૧૯.	પ્રશ્ન ૧૮ : હડકવાગ્રસ્ત પશુ કરડયા બાદ કેવા પ્રકારની પરિસ્થિતિઓમાં આપણે હડકવા વિરોધી રસી મુકાવવી જોઈએ ?	૧૧
૨૦.	પ્રશ્ન ૧૯ : શું તમને રસીકરણ કરેલ કુતરું કરડે તો તમારે એના સંપર્ક બાદનું રસીકરણ કરાવવું જ જોઈએ?	૧૧

ક્રમ	વિગત	પાના. નં
૨૧.	પ્રશ્ન ૨૦ : જો મને ઉંદર કરડે તો મારે હડકવા વિરોધી રસીકરણ કરાવવું કે કેમ?	૧૨
૨૨.	પ્રશ્ન ૨૧ : જો મને ચામાચીડિયુ કરડે તો મારે શું કરવું જોઈએ ?	૧૨
૨૩.	પ્રશ્ન ૨૨ : હડકવાગ્રસ્ત પશુનું દૂધ પીધું હોય અથવા તો દૂધમાંથી બનાવેલ પદાર્થો ખાધા હોય તેવા સંજોગોમાં રસીકરણ કરાવવું કે નહિ ?	૧૨
૨૪.	પ્રશ્ન ૨૩ : હડકવાગ્રસ્ત પશુઓના માંસ ખાવાથી હડકવા થઈ શકે કે કેમ ?	૧૨
૨૫.	પ્રશ્ન ૨૪ : શું માણસમાં રસીકરણ કરવા માટે સિંગલ ડોઝ રસી ઉપલબ્ધ છે જે માત્ર એકવાર આપવાથી જીવનપર્યંત હડકવા વિરોધી રક્ષણ મળી રહે ?	૧૩
૨૬.	પ્રશ્ન ૨૫ : શું હડકવા વિરોધી રસીકરણ કરવાથી હડકવા થઈ શકે?	૧૩
૨૭.	પ્રશ્ન ૨૬ : હડકવા થતો રોકવા અને અટકાવવા શું શું કરી શકાય?	૧૩
૨૮.	પ્રશ્ન ૨૭ : હડકવા વિરોધી રસીકરણ પાલતું કુતરાઓમાં કરાવવા માટે આદર્શ નિર્ધારિત સમયસારણી શું છે?	૧૪
૨૯.	પ્રશ્ન ૨૮ : આગોતરી હડકવા વિરોધી રસી (પ્રી એક્ષોઝર) આપવા માટે આદર્શ સમયપત્રક શું છે?	૧૪
૩૦.	પ્રશ્ન ૨૯ : હડકવા વિરોધી રસી લીધા બાદ કોઈ આડ અસર જોવા મળે કે કેમ?	૧૪
૩૧.	પ્રશ્ન ૩૦ : આ હડકવા વિરોધી રસી સિવાય જે હ્યુમન રેબીઝ ઈમ્યુનગ્લોબ્યુલીન (HRIG) કહેવાય છે તે શું છે અને તેની હડકવા રોકવામાં શું ભૂમિકા છે?	૧૫
૩૨.	પ્રશ્ન ૩૧ : હડકવાના રોગમાં બાળકોને કૂતરા વિષે વાલીઓ/વડીલોએ શું સલાહ આપવી જોઈએ ?	૧૫
૩૩.	વિશ્વ આરોગ્ય સંસ્થા દ્વારા રસીકરણની કરાયેલ ભલામણ	૧૭

હડકવા વિષે સામાન્ય માહિતી

હડકવાને અંગ્રેજીમાં રેબીસ તરીકે ઓળખવામાં આવે છે. રેબીસ શબ્દ એ મૂળ સંસ્કૃત ભાષાનાં શબ્દ “રભાસ” પરથી ઉતરી આવ્યો છે. હડકવા એ સસ્તન વર્ગના પ્રાણીઓમાં થતો ચેપી અને પ્રતિસંચારિત (Zoonotic) જીવલેણ રોગ છે. હડકવા રોગ બીજા પ્રાણીઓ જેવા કે ગાય, ભેંસ, ઘેટા અને બકરા તેમજ મનુષ્યમાં સામાન્ય રીતે હડકવાગ્રસ્ત કુતરાના કરડવાથી થાય છે. હડકવા એ મનુષ્ય અને પ્રાણીઓમાં સૌપ્રથમ નોંધાયેલ ખૂબ જ ચર્ચિત ચેપી રોગ છે. પહેલાના જમાનામાં મનુષ્યમાં હડકવાની સારવારમાં હડકવાગ્રસ્ત પેશીઓના નિકાલ તેમજ જે તે પેશીને બાળી નાખીને કરવામાં આવતો હતો. મનુષ્યમાં હડકવા મુખ્યત્વે હડકવા ગ્રસ્ત કુતરાના કરડવાથી ફેલાય છે. વિશ્વ આરોગ્ય સંગઠન (World Health Organization) મૂજબ લગભગ ૯૫% કીસ્સાઓમાં હડકવાગ્રસ્ત કુતરાથી ફેલાય છે. હડકવા વિશ્વની ગંભીર આરોગ્ય સમસ્યા છે અને હડકવાની જાગૃતિ માટે વિશ્વમાં દર વર્ષે ૨૮ સપ્ટેમ્બરનો દિવસ “વિશ્વ હડકવા દિવસ” તરીકે ઉજવવામાં આવે છે.

હડકવા એ રેબીસ નામના વિષાણુ (Rabies virus) થી થાય છે. આ રોગના વિષાણુ ગાય, ભેંસ, ઘેટા, બકરા અને મનુષ્યમાં તેમજ જંગલી પ્રાણીઓમાં હડકવા કરે છે. આ રોગ સસ્તનવર્ગના પ્રાણીઓમાં ચેપી પ્રાણીની લાળના સંપર્કમાં આવવાથી થાય છે. આ રોગના વિષાણુ જાનવરના શરીરમાં કોઈ લક્ષણ બતાવે તેના પહેલેથી જ હાજર હોય છે તેથી કોઈ જાનવર રોગીષ્ટ છે કે નહી તે નક્કી કરવામાં મુશ્કેલી પડે છે. આ રોગના વિષાણુ પ્રાણીઓ અને મનુષ્યમાં કપાયેલી ચામડી કે કોઈ ઘાવ દ્વારા દાખલ થાય છે. આ રોગ હડકવાગ્રસ્ત વરુ, શિયાળ, વાંદરા, બીલાડી, ચામાચીડિયા અને નોળિયો કરડવાથી પણ થઈ શકે છે.

આ રોગના લક્ષણો મનુષ્યમાં ખૂબ જ દર્દદાયક હોય છે જેમ કે માણસ પાણી પીવાથી ડરે છે જેને હાયડ્રોફોબિયા (જલટંકા) તરીકે ઓળખવામાં આવે છે. આ લાક્ષણિકતા ફક્ત મનુષ્યમાં જ જોવા મળે છે. આ રોગના લક્ષણો ઉત્પન્ન થવાનો સમય તિવ્રતા ચેતાતંત્ર અને કુતરુ કરડેલ ઘાવની જગ્યાના અંતર પર આધારિત છે. જ્યારે આ બંને જગ્યા વચ્ચેનું અંતર ઓછું હોય ત્યારે વિષાણુઓ શરીરમાં ઝડપી ફેલાય છે અને ઝડપથી રોગ કરે છે જેમ કે મગજના નજીકના અવયવોમાં કૂતરુ કરડેલ ઘાવ હોય તો રોગ થવા માટેનો સમયગાળો ઘટી જાય છે. આ રોગમાં વિષાણુની રોગ કરવાની ક્ષમતા લાળની માત્રા અને ઘાવની ઊંડાઈ પર આધારિત છે. રોગગ્રસ્ત પ્રાણીઓ કે કૂતરાની

લાળમાં આ વિષાણુઓ ૩ થી ૮ દિવસમાં જોવા મળે છે. શરીરમાં દાખલ થયા પછી આ વિષાણુ દર કલાકે ૧ થી ૪ મી.મી. ઝડપથી ચેતાતંત્ર માં આગળ વધે છે અને ચેતાતંત્રના કોષોને નુકશાન પહોંચાડે છે.

આ રોગ પ્રાણીઓમાં બે સ્વરૂપમાં જોવા મળે છે. (૧) હડકવાનો ઉત્તેજિત અવસ્થા સ્વરૂપ (૨) હડકવાનો મૂંગો સ્વરૂપ/ સુષુપ્તાવસ્થા. ઉત્તેજિત અવસ્થામાં રોગિષ્ટ પ્રાણી ખૂબ જ આક્રમક અને બેકાબૂ થઈ જાય છે. આ અવસ્થામાં રોગિષ્ટ પ્રાણી મનુષ્ય તથા અન્ય પ્રાણીઓ જેવા કે ગાય, ભેંસ, ઘેટાં, બકરા વગેરે પર હુમલો કરે છે. આ રોગના વિષાણુની અસર ગળાની માંસપેશીઓ પર થતી હોવાથી રોગિષ્ટ પ્રાણીના મોમાંથી સતત લાળ પડે છે તથા ખોરાક અને પાણી ગળવાની પ્રક્રિયામાં અવરોધ આવે છે. આ રોગના લક્ષણો મનુષ્ય તથા પ્રાણીઓમાં નવ થી દસ દિવસમાં દેખાય છે તે માટે શંકાસ્પદ મનુષ્ય અને પ્રાણીઓને નિરિક્ષણ હેઠળ રાખવામા આવે છે. આ રોગમાં પ્રાણીઓમાં મોઢાના ભાગે લકવાની અસર થવાથી પ્રાણીની ખોરાક લેવાની ક્ષમતામાં ઘટાડો થાય છે પરિણામે પ્રાણી નબળું પડતું જાય છે. પ્રાણીઓમાં આ રોગના અન્ય લક્ષણો જેવા કે શરીરમાં ધ્રુજારી આવવી, અવાજ ઘોઘરો થઈ જવો, આંખો મોટી થઈ જવી, સતત ભાંભર્યા કરવું અને વારંવાર પેશાબ કરવું વગેરેનો સમાવેશ થાય છે.

હડકવાના નિદાન માટે જાનવર ક્યારે કરડ્યું, ઘાવની ઊંડાઈ, મગજથી ઘાવનું અંતર, લાળ પડવાની માત્રા જેવી બાબતો ધ્યાનમાં લેવામાં આવે છે. ઉપરોક્ત રોગના લક્ષણો પરથી નિદાન કરવામાં સહેલાઈ થઈ જાય છે. મૃત્યુ પામેલા જાનવરનું પોસ્ટ-મોર્ટમ કરી તેના મગજના ચેતાકોષોને ફ્લુરોસન્ટ ઍન્ટિબોડી ટેસ્ટ (FAT) ધ્વારા નિદાન કરી શકાય છે. આ રોગના ઝડપી નિદાન માટે લેટરલ ફ્લો એસે (મનુષ્યમાં પેશાબ દ્વારા ગર્ભનિદાન માટે વપરાતી સ્ટ્રીપ ટેસ્ટની જેમ)નો ઉપયોગ કરવામાં આવે છે અને આ ટેસ્ટથી ૧૫ મિનટમાં રોગનું નિદાન થઈ જાય છે. આ રોગના નિદાન માટે અન્ય પદ્ધતિઓ જેવી કે રિવર્સ ટ્રાન્સક્રીપ્ટેઝ પોલીમરેઝ ચેઇન રિએક્શન (RT-PCR), રેપીડ ફ્લુરોસન્ટ ફોક્સ ઇન્હીબીશન ટેસ્ટ (RFFIT) અને ફ્લુરોસન્ટ ઍન્ટિબોડી વાયરસ ન્યુટ્રલાઈઝેશન ટેસ્ટ (FAVN) નો પણ ઉપયોગ કરવામાં આવે છે.

આ રોગના ઉપચાર માટે કોઈ નિર્ધારિત દવાઓ ઉપલબ્ધ નથી. આ રોગના તીવ્ર લક્ષણો થયા પછી રોગને અટકાવી શકાતો નથી અને જીવલેણ સાબિત થાય છે. પરંતુ આ રોગનો ઉપચાર રોગના લક્ષણોને ધ્યાનમાં રાખીને કરવામાં આવે છે. આ રોગને માત્ર રસીકરણ દ્વારા થતો અટકાવી શકાય છે.

વિશ્વ આરોગ્ય સંસ્થા દ્વારા રસીકરણ કરવાની ઉત્તમ સમયસારણીની ભલામણ કરવામાં આવી છે જે પ્રમાણે રસીકરણ કરાવવાથી આ રોગથી બચી શકાય છે. આવું રસીકરણ સામાન્ય રીતે બે રીતે થઈ શકે છે એક તો આગોતરું નીયમીત રસીકરણ (પ્રીએક્ષ્પોઝર) અને શંકાસ્પદ પ્રાણી કે કુતરું કરડયા બાદ (પોસ્ટએક્ષ્પોઝર) જે વિશ્વ આરોગ્ય સંસ્થા દ્વારા વર્ષ ૨૦૧૮માં રસીકરણની કરાયેલ ભલામણ મુજબ અંતમાં આપેલ કોષ્ટક પ્રમાણે છે.

આણંદ કૃષિ વિશ્વવિદ્યાલય ખાતે કાર્યરત પશુચિકિત્સા અને પશુપાલન મહાવિદ્યાલયમાં આવેલ વેટરીનરી માઈક્રોબાયોલોજી વિભાગ છેલ્લા ઘણા વર્ષોથી પશુઓમાં થતા સ્વસંચારિત અને પ્રતિસંચારિત એવા ઘણા રોગોના નિયંત્રણ માટે નિદાનની સેવાઓ પૂરી પાડે છે. વધુમાં સંસ્થા દ્વારા પશુઓમાં હડકવા રોગ નિદાન, વિવિધ સેમિનાર, બાળકોમાં જાગૃતી માટે શાળાઓમાં હડકવા જાગૃતી અભ્યાસન વગેરે કાર્યક્રમો કરે છે જે અંતર્ગત પશુપાલકો અને સામાન્ય લોકોમાં હડકવા રોગ અંગે જાગૃતિ ફેલાય એવા આશયથી તેમજ સામાન્ય મુંઝવણ/પ્રશ્નોનો ઉકેલ મળી રહે તે માટે આ પુસ્તિકા સંબંધિત સમુદાય તેમજ જાહેર જનતાના હિતમાં પ્રકાશિત કરવામાં આવેલ છે.

હડકવા વિષે સામાન્ય પ્રશ્નો અને તેના જવાબો

પ્રશ્ન ૧ : હડકવા (રેબીસ) શું છે?

જવાબ : હડકવા એ એક વિષાણુંજન્ય રોગ છે જે મનુષ્ય સહિત સસ્તન વર્ગના પ્રાણીઓના કેન્દ્રીય ચેતાતંત્ર (મગજ તથા કરોડરજ્જુ) ને અસર કરે છે. હડકવાગ્રસ્ત પ્રાણીઓની લાળ અને મગજમાં આ વિષાણું હોય છે, જે હડકવાગ્રસ્ત કુતરું અને અન્ય પ્રાણીઓના કરડવાથી ફેલાય છે. આ રોગ કુતરું કરડવાના કેટલાક અઠવાડિયા કે મહિનાઓ પછી થઈ શકે છે, પરંતુ લક્ષણો દેખાય તે પછી આ રોગ પ્રાણીઓ અને માનવમાં જીવલેણ છે.

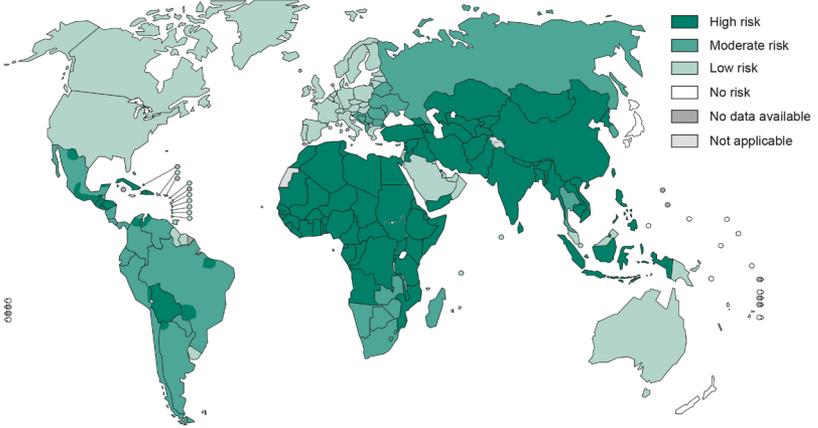
પ્રશ્ન ૨ : હડકવાના વિષાણું એટલે શું?

જવાબ : હડકવાના વિષાણું મગજમાં સોજો પેદા કરવા માટે જવાબદાર વિષાણુંના જૂથ, લાયસા વાયરસ (હડકવાના વિષાણુંઓની મુખ્ય જાત) થી જોડાયેલું છે. જેમાં ૧૨ અલગ પ્રજાતિઓ નો સમાવેશ થાય છે, જેમાંથી માનવ તેમજ પ્રાણીઓમાં હડકવા રોગ ઉત્પન્ન કરનાર હડકવા વિષાણું (રેબીસ વાયરસ) મુખ્ય છે, જે જાહેર આરોગ્ય અને પશુ સ્વાસ્થ્ય માટે સૌથી મહત્વપૂર્ણ છે. માંસભક્ષી પ્રાણીઓનો સમૂહ મોટાભાગે સ્થાનિક કૂતરા અને બિલાડા તેમજ વરુ, શિયાળ, જંગલી શ્વાન વગેરે અથવા ચામાચિડીયા દ્વારા હડકવાના વિષાણુંઓ ફેલાય છે.

પ્રશ્ન ૩ : હડકવાનો રોગ ક્યાં જોવા મળે છે?

જવાબ : હડકવાના મુખ્ય વિષાણુંઓ લગભગ દરેક દેશ/ખંડમાં જોવા મળે છે પરંતુ કેટલાક દેશો એવા પણ છે જેમ કે ઓસ્ટ્રેલીયા, સ્વીડન, જાપાન અને અન્ય... કે, જેમની આરોગ્ય નિતિના પગલાઓને લીધે આ દેશોમાં પાલતું કૂતરા/બિલાડીમાં હડકવા નાબૂદ થઈ ચૂક્યો છે.

પ્રશ્ન ૪ : હડકવા કઈ રીતે ફેલાય છે?

જવાબ : હડકવાના વિષાણું મુખ્યત્વે સસ્તન પ્રાણીઓના ચેતાતંત્ર (નર્વસ સિસ્ટમ) પર આક્રમણ કરે છે, અને તે હડકવાગ્રસ્ત પશુની લાળ દ્વારા ફેલાય છે. જ્યારે હડકવાગ્રસ્ત પ્રાણી કોઈ વ્યક્તિને કરડે અથવા ખોતરે ત્યારે લાળ દ્વારા આ વિષાણું શરીરમાં પ્રવેશે છે. ઘણીવાર જખમો અથવા ચીરાઈ ગયેલ ચામડી પર ઉઝરડા થયેલ/તૂટેલી ચામડીને હડકવાગ્રસ્ત પ્રાણીના ચાટવા અથવા લાળના સીધા સંપર્કમાં આવવાથી પણ આ રોગ ફેલાઈ શકે છે.

પ્રશ્ન ૫ : શું હડકવા માત્ર કૂતરા કરડવાથી જ ફેલાય છે?

જવાબ : દક્ષિણ-પૂર્વ એશિયામાં માણસમાં થતા હડકવાના આશરે ૮૬ ટકા કિસ્સા માત્ર કૂતરા (શ્વાન)ના કરડવાથી થાય છે, પરંતુ એવું નથી કે માત્ર શ્વાન જ હડકવા માટે જવાબદાર છે. આ ઉપરાંત બિલાડીઓ, નોળિયા, શિયાળ, વરુ અને અન્ય માંસભક્ષક પ્રાણીઓ પણ હડકવા ફેલાવે છે વળી અત્યંત જૂજ કિસ્સામાં વાંદરા અને ઉંદર કરડવાથી પણ હડકવા થતો હોય છે. ઘોડા અને ગધેડાઓમાં હડકવા થાય ત્યારે અતિ આક્રમક બને છે અને કરડવા દોડે છે જે સમય દરમિયાન ધ્યાન રાખવું જોઈએ. ગાય-ભેંસ હડકવાના રોગ દરમિયાન કરડતા નથી પરંતુ અતિ લાળસ્રાવ હોય તો સાવચેતી રાખવી હિતાવહ છે. ઘણીવાર પશુધન માલિકો હડકવાને પારખવામાં ભૂલ કરે છે અને તેને ગળસૂંઢો, ખરવા-મોવાસા કે પછી ગળામાં અવરોધ (ચોર્કીંગ) સમજી માવજત દરમ્યાન પશુની લાળ નો સંપર્ક થતા અને અજાણતા જ હડકવાના વિષાણુંનો ચેપ લગાડે છે.

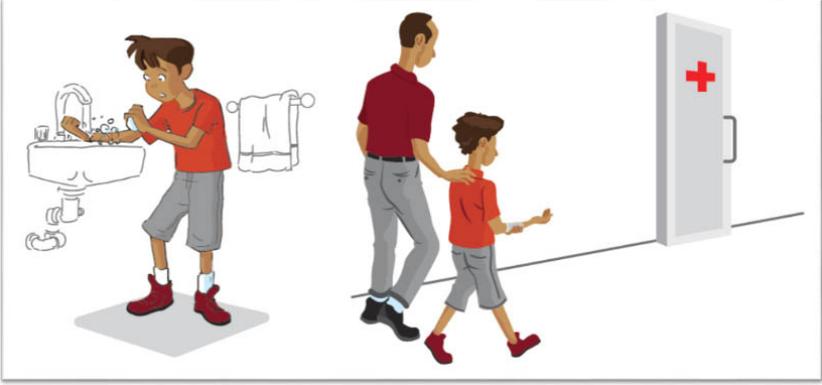
પ્રશ્ન ૬ : શું હડકવા રોગગ્રસ્ત પશુના માંસ ખાવાથી કે દૂધ પીવાથી ફેલાય છે?

જવાબ : ના, હજુ સુધી એવા કોઈ આધારભૂત પુરાવાઓ સામે આવ્યા નથી જે સાબિત કરે કે હડકવા દૂધથી ફેલાય છે, પરંતુ આવું દૂધ પીવું હિતાવહ નથી. દૂધને બરાબર ઉકાળવાથી હડકવાના વિષાણુંઓ નષ્ટ પામે છે. વધુમાં કતલખાનામાં કામ કરતા વ્યક્તિઓએ કતલ સમયે રોગગ્રસ્ત પશુના મગજના વહનિકરણ વખતે ખાસ ધ્યાન રાખવું જોઈએ.

પ્રશ્ન ૭ : કૂતરું/રોગગ્રસ્ત પશુ કરડયાના કિસ્સામાં શું કરવું?

જવાબ : જો કૂતરું/હડકવાગ્રસ્ત પ્રાણી બટકું ભરે/કરડે તેવા સંજોગોમાં :

- ◆ જન્મ તુરંત જ પાણી અને સાબુ વડે એકધારો ૨૦ મિનીટ સુધી ધોવો જોઈએ. સાબુ જો ઉપલબ્ધ ન હોય તો એકલા પાણી વડે પણ ધોઈ શકાય.
- ◆ તુરંતજ નજીકના પ્રાથમિક આરોગ્ય કેન્દ્ર પર જઈ પ્રાથમિક સારવાર (ફર્સ્ટ એઈડ) કરાવી જન્મ ને સ્પીરીટ/ઇથેનોલ અથવા પોવીડોન-આયોડિન વડે ડ્રેસિંગ કરવું જોઈએ.
- ◆ શક્ય હોય એટલું વહેલું આવી વ્યક્તિને નજીકના સારવાર કેન્દ્ર પર લઈ જવું જેથી સારવાર વહેલી કરી શકાય.

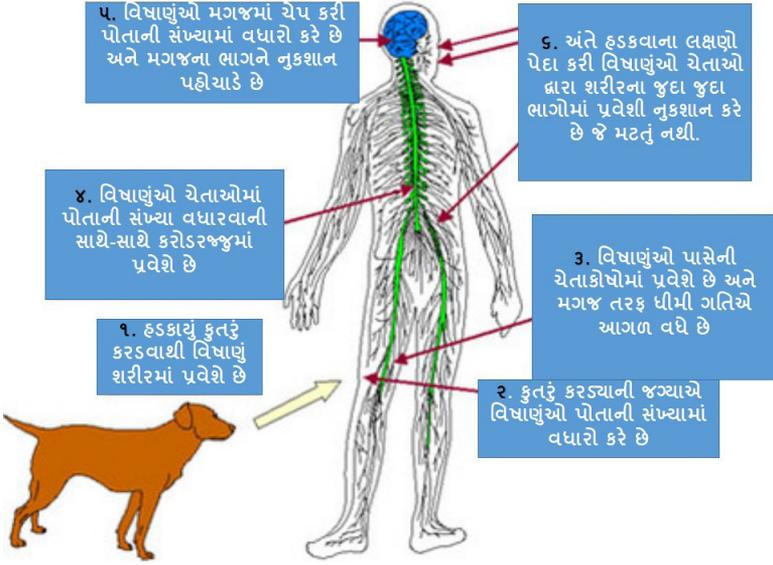
પ્રશ્ન ૮ : શ્વાન/રોગગ્રસ્ત પશુ કરડયાના કિસ્સામાં શું ન કરવું જોઈએ ?

જવાબ : જો શ્વાન/હડકવાગ્રસ્ત પ્રાણી બટકું ભરે/કરડે તેવા સંજોગોમાં

- ◆ જખમ પર દાહક દ્રવ્યો/પદાર્થો જેવા કે મરચું પાવડર, એસીડ/આલ્કલી પ્રવાહી કે કોઈ પણ પ્રકારના વનસ્પતિ/જડીબુટી રસ નાખવો જોઈએ નહીં.
- ◆ જખમ ખુલ્લો જ રાખવો જોઈએ તેમાં બેન્ડેજ કે કોઈ પણ પ્રકારનો પાટો બાંધવો ન જોઈએ.

પ્રશ્ન ૯ : હડકવા કઈ રીતે થાય છે ?

જવાબ : માનવ/પશુ શરીરમાં દાખલ થયા પછી હડકવાના વિષાણું ચામડી નીચેના પેશીના અંદરના સ્તરમાંથી આગળ વધે છે અને સ્નાયુ મારફત ફરતી ચેતાઓ જે કરોડરક્ત સાથે જોડાયેલી હોય છે તેમાં પ્રવેશે છે. એકવાર કોઈ એક ચેતાકોષમાં આવ્યા પછી વિષાણું ચેતાકોષ સાથે કરોડરક્ત તરફ સ્થાનાંતરિત થાય છે જ્યારે મગજમાં અંદરના કેન્દ્રીય ચેતાતંત્રમાં પહોંચે છે ત્યારે સંક્રમિત વ્યક્તિ વર્તણૂંક ફેરફારો દર્શાવે છે આ સમય ગાળાને સેવનનો સમયગાળો (ઇન્ક્યુબેશન પીરીયડ) કહે છે જે સામાન્ય રીતે થોડા દિવસોથી લઈને કેટલાક મહિનાઓ સુધી હોઈ શકે છે.

પ્રશ્ન ૧૦ : કુતરા/શ્વાન અને બિલાડાઓમાં હડકવા કેટલા સમયમાં વિકસિત થાય છે, અને તેનું મરણ કેટલા સમયમાં થાય છે?

જવાબ : વિષાણું દાખલ થયાના થોડા દિવસોથી સેવનનો સમયગાળો કેટલાક મહિનાઓ સુધી લંબાતો હોય છે, જ્યારે બીમારીની અવધિ થી મૃત્યુ સુધીનો સમયગાળો ૧ થી ૧૦ દિવસ સુધી હોય શકે છે.

પ્રશ્ન ૧૧ : હડકવા થવામાં અસર કરતા મુખ્ય પરિબળો કયા છે?

જવાબ : પશુ/માનવમાં વિષાણુંના પ્રવેશ બાદ મુખ્ય પરિબળો જે હડકવાનાં થવા પર અસર કરી શકે છે એ નીચે મુજબ છે.

- ◆ ચેપનો પ્રકાર
- ◆ ડંખ/કરડવાની તિવ્રતા
- ◆ ડંખ/બટકું ભરવા માટે જવાબદાર પ્રાણી (કેવા પ્રકારના પ્રાણીઓ કરડે છે)
- ◆ ભોગ બનનારની રોગપ્રતિકારક શક્તિની સ્થિતિ
- ◆ ડંખની જગ્યા - માથા અને ગરદનના ઘા હોય તો સેવનનો સમયગાળો

ટૂંકો હોય છે. જે ચેતાતંત્રની નિકટતા પર નિર્ભર છે. આવા કિસ્સામાં હડકવાના ચિન્હો ઝડપથી દેખાય છે.

પ્રશ્ન ૧૨ : શ્વાન/કૂતરામાં હડકવાના મુખ્ય લક્ષણો કયા હોય છે?

જવાબ : કૂતરામાં હડકવા થાય ત્યારે નીચે મુજબની લાક્ષણિકતાઓ ધરાવે છે જેમાં સામાન્ય વર્તણૂકથી એકદમ અલગ હોય છે જેમ કે:

- ◆ કોઈપણ ઉશ્કેરણી વગર ચિડાવું/બટકું ભરવું.
- ◆ અસામાન્ય વસ્તુઓ ખાવાનો પ્રયત્ન કરે જેમ કે લાકડુ, નખ, મળ, વગેરે.
- ◆ કોઈ કારણ વગર ચાલવું.
- ◆ ધ્વનિ/અવાજમાં ફેરફાર થવો. ઘોઘરા ભસતા અને ઘોંઘાટવાળો અવાજ અથવા અવાજ કરવામાં અક્ષમતા.
- ◆ અતિશય લાળ પડવી/ઝરવી અથવા મોંના ખૂણાઓ પર ફીણ બાઝવું પરંતુ હાઈડ્રોફોબિયા એટલે કે પાણીનો ભય કૂતરામાં જોવા મળતો નથી.

પ્રશ્ન ૧૩ : મનુષ્યમાં હડકવા થયાના મુખ્ય લક્ષણો કયા- કયા જોવા મળે છે ?

જવાબ : માનવીય હડકવામાં નીચેના ચિહ્નો અને લક્ષણો જોવા મળે છે.

- ◆ ડંખવાળા ઘા/જખમ ની જગ્યાએ પીડા અથવા ખંજવાળ ૮૦ ટકા કેસોમાં જોવા મળે છે.
- ◆ તાવ, બેચેની, માથાનો દુખાવો ૨-૪ દિવસ સુધી ચાલે છે.
- ◆ પાણી પીવાનો ડર (હાઈડ્રોફોબિયા).
- ◆ અવાજ, તેજસ્વી પ્રકાશ અથવા હવા માટે અસહિષ્ણતા.
- ◆ અતિઉત્તેજક વૃત્તિ.
- ◆ આકસ્મિક મૃત્યુનો ભય.
- ◆ ગુસ્સા, ચીડિયાપણું અને હતાશા.
- ◆ છેલ્લા તબક્કે પાણી માત્ર જોવાથી જ ગરદન અને ગળામાં આંચકી/ ઉશ્કેરાટ.

માંદગીની અવધિ સામાન્ય રીતે ૨ થી ૩ દિવસ હોય છે, પરંતુ ખાસ સારવારના કિસ્સામાં ૫-૬ દિવસ કે તેથી વધુ સુધી લંબાઈ શકે છે.

પ્રશ્ન ૧૪ : શું હડકવા સારવાર થકી મટાડી શકાય, જો હા તો કેવા પ્રકારની સારવાર કરી/કરાવી શકાય?

જવાબ : હડકવા રોગ થયા પછી કોઈ ચોક્કસ સારવાર ઉપલબ્ધ નથી. દર્દીને આરામદાયક સ્થિતિમાં રાખીને, શારીરિક પીડાથી મુક્ત તેમજ ભાવનાત્મક સ્વસ્થતાના ઉપાયો સિવાય લગભગ વધુ કંઈ જ કરી શકાય નહીં અને આવા સંજોગોમાં....

- ◆ લાળ કે શ્લેષ્મ પટલ રસ(મ્યુક્સ મેમ્બ્રેન સીકીશન) ક્યાંય ફેલાય નહિ તેની સાવચેતી રાખવી જોઈએ, આવું કરતી વખતે વ્યક્તિગત રક્ષણકારી સાધનોનો ઉપયોગ કરવો જોઈએ.
- ◆ દર્દીને શાંત રૂમમાં રાખી પ્રકાશ અને ઉત્તેજીત કરતા પરિબળોથી રક્ષણ આપવું (ઘોંઘાટ, ઠંડી હવા કે જે સ્પાસમ/આંચકીમાં વધારો કરતા હોય છે).
- ◆ સ્નાયુબદ્ધ સ્પાસમ અને ઉત્તેજના નિયંત્રિત કરતી દવાઓ આપવી તેમજ ઘેનની દવાઓ દર ૪-૬ કલાકે ડોક્ટર દર્દીને આપતા હોય છે.
- ◆ સામાન્ય રીતે ખોરાક આપવો મુશ્કેલ હોય છે જેથી પ્રવાહી ખોરાક આપી શકાય છે.

પ્રશ્ન ૧૫ : પશુઓમાં હડકવાનું નિદાન કઈ રીતે કરી શકાય?

જવાબ : હડકવાના નિદાન માટે સામાન્ય રીતે બાહ્ય લક્ષણો (હડકવાના લાક્ષણિક ચિન્હો) જ પૂરતા હોય છે, પરંતુ મરેલા પશુઓના મગજના સેમ્પલ/નમૂનાઓ દ્વારા પ્રયોગશાળામાં નિદાન અમૂક પ્રકારના ટેસ્ટ દ્વારા થઈ શકે છે. જે નમૂનાઓ પશુચિકિત્સા અધિકારી કે નિષ્ણાંત દ્વારા લેવામાં આવે તે આવશ્યક છે.

પ્રશ્ન ૧૬ : શું હડકવા ખરેખર હંમેશા મૃત્યુદાયક છે?

જવાબ : મનુષ્યમાં થતો હડકવાનો રોગ એકવાર તેના લાક્ષણિક ચિહ્નો ઉત્પન્ન થયા બાદ લગભગ હંમેશા ૧૦૦ % મૃત્યુમાં પરિવર્તિત થતો હોય છે. હડકાયુ કુતરુ કરડયા બાદ હડકવાના ચિહ્નો ઉત્પન્ન થયા પહેલા ત્વરિત સારવાર

(રસીકરણ) મળે તેવા કિસ્સામાં મુત્યુની સંભાવના ઘણી ઓછી થઈ જાય છે.

પ્રશ્ન ૧૭ : શું કુતરું કે બિલાડી કરડયા પછી સારવાર કરાવ્યા વિના માત્ર ૧૦ દિવસ સુધી આવા પ્રાણીઓનું નિરીક્ષણ જ કરવું પુરતું છે કે પછી સાથે તરત જ સારવાર કરાવવી?

જવાબ : જે દેશોમાં પ્રાણીઓના કરડવાથી હડકવા વધારે ફેલાતો હોય એવા દેશોમાં ફરજિયાત સારવાર તેમજ પોસ્ટ એક્ષપોઝર(સંપર્ક એટલેકે પ્રાણીના કરડવા કે તેના લાળના સીધા સંપર્કમાં આવવું) રસીકરણ કરાવી લેવું જ જોઈએ અને સાથે કરડેલ પ્રાણી શક્ય હોય તો નિરીક્ષણ હેઠળ ઓછામાં ઓછુ ૧૦ દિવસ રાખવું, અને આ સમયગાળામાં જો પ્રાણીમાં હડકવા થાય નહિ તો રસીકરણથી ભવિષ્યમાં આવા હડકવાગ્રસ્ત પ્રાણીઓ કરડે તો રક્ષણ પૂરું પાડશે જેથી રસીકરણ તો કરાવી જ લેવું જોઈએ.

પ્રશ્ન ૧૮ : હડકવાગ્રસ્ત પશુ કરડયા બાદ કેવા પ્રકારની પરિસ્થિતિઓમાં આપણે હડકવા વિરોધી રસી મુકાવવી જોઈએ?

જવાબ : જો હડકવા ગ્રસ્ત અથવા તો હડકવા હોવાની શંકા હોય એવું કુતરું/ બિલાડું કે અન્ય પ્રાણી કરડે આવા સંજોગોમાં નીચે દર્શાવેલ પરિસ્થિતિમાં રસીકરણ ફરજિયાત કરવું જ જોઈએ.

- ◆ જો કરડયા બાદ ચામડી તોડી એક ઊંડો ઘાવ બની લોહી નીકળતું હોય.
- ◆ જો શરીરના કોઈ પણ સ્લેષ્મ પટલ અસરગ્રસ્ત પ્રાણીની લાળના સીધા સંપર્કમાં આવેલ હોય.
- ◆ જો પ્રાણી કરડ્યું છે તે મરી ગયેલ હોય, નિરીક્ષણ સમયગાળા દરમિયાન ભાગી ગયું હોય, હડકવાના લક્ષણો દર્શાવતું હોય અથવા પ્રયોગશાળા પરીક્ષણ દરમિયાન આવા પ્રાણીમાં હડકવાનું પરિણામ પોઝીટીવ (સકારાત્મક) આવેલ હોય તો.

પ્રશ્ન ૧૯ : શું તમને રસીકરણ કરેલ કુતરું કરડે તો તમારે એના સંપર્ક બાદનું રસીકરણ કરાવવું જ જોઈએ?

જવાબ : ના, જો કૂતરામાં યોગ્ય રીતે અને સમયસર રસીકરણ થયેલ હોય તો અને

જો રસીની ક્ષમતા પ્રયોગશાળામાં નિશ્ચિત કરેલ હોય તેવી રસી વાપરેલ હોય તેવા કિસ્સામાં રસી લેવી ફરજિયાત નથી. ઉપરોક્ત પરિસ્થિતિ સિવાય રસીકરણ કરાવી જ લેવું જોઈએ.

પ્રશ્ન ૨૦ : જો મને ઉંદર કરડે તો મારે હડકવા વિરોધી રસીકરણ કરાવવું કે કેમ?

જવાબ : વૈશ્વિક આરોગ્ય સંસ્થા મુજબ બહુજ ઓછા એવા એશિયાઈ દેશોમાં કેસ જોવા મળ્યા છે જે ઉંદર દ્વારા થયેલ હોય. એટલે એવું જરૂરી નથી કે રસીકરણ કરાવવું પરંતુ જો આપને અથવા આપના પશુઓને જંગલી ઉંદર અથવા તેના જેવા પ્રાણીઓ કરડે તો ચેપી રોગના નિષ્ણાત ડોક્ટર અને પશુ ડોક્ટરની સલાહ મુજબ રસીકરણ કરાવવું જોઈએ.

પ્રશ્ન ૨૧ : જો મને ચામાચીડિયુ કરડે તો મારે શું કરવું જોઈએ ?

જવાબ : દક્ષિણ પૂર્વીય એશિયાઈ દેશોમાં હજુ સુધી ચામાચીડિયા કરડવાથી હડકવા થયો હોય એવા કોઈ પુરાવાઓ અસ્તિત્વમાં નથી પરંતુ થાઈલેન્ડમાં એવા અહેવાલ જોવા મળેલ છે જે દર્શાવે છે કે ચામાચીડિયાની વસ્તીમાં લોહીમાં આવા વિષાણું વિરોધી રક્ષણાત્મક પ્રતિકાર તત્વો જોવા મળેલ છે જે પરોક્ષ રીતે હડકવાજન્ય વિષાણુંઓની હાજરી દર્શાવે છે. એટલે આ વિસ્તાર માટે વૈશ્વિક આરોગ્યસંસ્થા દ્વારા ભલામણ કરવામાં આવેલ છે કે, ચામાચીડિયાના કરડવાના કિસ્સામાં ઘાવ સારી રીતે ધોઈ તરતજ ચેપી રોગનિષ્ણાંતનો સંપર્ક કરવો.

પ્રશ્ન ૨૨ : હડકવાગ્રસ્ત પશુનું દૂધ પીધું હોય અથવા તો દૂધમાંથી બનાવેલ પદાર્થો ખાધા હોય તેવા સંજોગોમાં રસીકરણ કરાવવું કે નહિ?

જવાબ : ના, રસીકરણ કરવાની જરૂર નથી કેમ કે અત્યાર સુધીમાં હડકવાગ્રસ્ત પશુઓનું દૂધ પીધા બાદ હડકવા થયાના એક પણ આધારભૂત/પ્રયોગીકીય પુરાવાઓ મળેલ નથી. પરંતુ હડકવાગ્રસ્ત પશુઓનું દૂધ પીવું સલાહભર્યું નથી.

પ્રશ્ન ૨૩ : હડકવાગ્રસ્ત પશુઓના માંસ ખાવાથી હડકવા થઈ શકે કે કેમ?

જવાબ : જો હડકવાગ્રસ્ત પશુઓનું કાચુ માંસ ખાવામાં આવે તો રસીકરણ કરાવવું જરૂરી છે. સારી રીતે રાંધેલ કે પકવેલ માંસ ક્યારેય હડકવા ફેલાવતું નથી. પરંતુ હડકવાગ્રસ્ત પશુઓનું માંસ ખાવું સલાહભર્યું નથી. અત્યાર સુધી

એવા કિસ્સાઓ માણસોમાં નોંધયેલ નથી કે હડકવાગ્રસ્ત પશુનું માંસ ખાવાથી હડકવા થયેલ હોય.

પ્રશ્ન ૨૪ : શું માણસમાં રસીકરણ કરવા માટે સિંગલ ડોઝ રસી ઉપલબ્ધ છે જે માત્ર એકવાર આપવાથી જીવનપર્યંત હડકવા વિરોધી રક્ષણ મળી રહે?

જવાબ : ના, આખા વિશ્વમાં એવી કોઈ રસી નથી જે એકજ વખત લેવાથી જીવન પર્યંત હડકવા સામે રોગપ્રતિકારકશક્તિ આપે. ઉપલબ્ધ સિંગલ ડોઝ રસી મર્યાદિત સમય માટે રક્ષણ આપે છે.

પ્રશ્ન ૨૫ : શું હડકવા વિરોધી રસીકરણ કરવાથી હડકવા થઈ શકે?

જવાબ : ના, બધીજ હડકવા વિરોધી રસીઓ જે ઉપલબ્ધ છે એ નિષ્ક્રિય કરેલ વિષાણુંથી બનાવેલ રસીઓ હોય છે, અને આવી રસીઓ ઘણી બધી ગુણવત્તા ચકાસણીની પ્રક્રિયામાંથી પસાર થાય છે જેમ કે, અસરકારકતા, કાર્યક્ષમતા, વિષકારકતા, અને સુરક્ષિતતા, જેથી રસીઓથી હડકવા થવાની શક્યતા જ નથી.

પ્રશ્ન ૨૬ : હડકવા થતો રોકવા અને અટકાવવા શું શું કરી શકાય?

જવાબ : ખાસ કરીને જ્યારે પાલતું કુતરા/બિલાડાઓ ઘર કે ઓફીસમાં રાખવામાં આવે ત્યારે જવાબદારી પૂર્વક એમનું નિયમિત રસીકરણ પશુચિકિત્સા અધિકારી/પશુ આરોગ્ય સાથે સંકળાયેલા અધિકારીઓના સંપર્કમાં રહીને અચૂક કરાવી લેવું જોઈએ.

આવા રસીકરણનું પ્રમાણપત્ર સુરક્ષિત જગ્યાએ રાખવું જેથી વાર્ષિક રસીકરણ કરવામાં સરળતા રહે.

પ્રશ્ન ૨૭ : હડકવા વિરોધી રસીકરણ પાલતું કુતરાઓમાં કરાવવા માટે આદર્શ નિર્ધારિત સમયસારણી શું છે?

જવાબ : પહેલા તો એવા કૂતરા પસંદ કરવા જેમાં નિયમિત રસીકરણ થયેલ હોય. માત્ર બચ્ચાઓ/ગલુડિયા નહિ પરંતુ એની માતા (કુતરી)ને પણ રસી આપેલ હોય જેથી રોગપ્રતિકારકશક્તિ માતા દ્વારા બચ્ચા/ગલુડિયાને મળી રહે.

નાના કુરકુરિયા/ગલુડિયાને ૩ મહિને પછી ૪ મહીને અને પછી એકવાર દરવર્ષે રસી આપવી એવી ભલામણ છે. અને રસીકરણ કરાવતા પહેલા પરોજીવીવિરોધી દવા આપવી હિતાવહ છે જેથી રસીની અસરકારકતા વધારી શકાય.

જો શેરીનું પાળેલ કુતરું મોટી ઉંમરનું હોય તો બની શકે એટલું વહેલું રસીકરણ શરૂ કરી દેવું જોઈએ, અને નજીકના પશુચિકિત્સકનો સંપર્ક કરવો.

પ્રશ્ન ૨૮ : મનુષ્યમાં આગોતરી હડકવા વિરોધી રસી (પ્રી એક્ષોઝર) આપવા માટે આદર્શ સમયપત્રક શું છે?

જવાબ : મનુષ્યમાં હડકવા સામે રક્ષણ મળી રહે તે હેતુથી આગોતરું રોગપ્રતિરક્ષણ મેળવવા માટે નીચે મુજબની સમયસારણી અનુસરવી:

- ◆ આંતરપેશીના માધ્યમથી : એક ડોઝ ૦, ૭ અને ૨૧/૨૮માં દિવસે એમ ત્રણ ડોઝ અને પછી દર વર્ષે એક ડોઝ લેવો.
- ◆ આંતરચર્મ માધ્યમથી : ૦.૧ મીલી ઉપરોક્ત સમયસારણી પ્રમાણે. (૦ દિવસ એટલે રસી લીધાનો દિવસ)

પ્રશ્ન ૨૯ : હડકવા વિરોધી રસી લીધા બાદ કોઈ આડ અસર જોવા મળે કે કેમ?

જવાબ : હડકવા વિરોધી રસીકરણ કરાવ્યા બાદ હળવો તાવ, દુખાવો, ઈન્જેક્શનની જગ્યાએ ખંજવાળ અને સહેજ લાલાશ અમુક કિસ્સાઓમાં જોવા મળી શકે છે. સામાન્ય લક્ષણો જેમ કે, માથાનો દુખાવો, તાવ અને ફલુ જેવી અનુભૂતિ અમુક કેસમાં જોવા મળતી હોય છે જે થોડા સમય પૂરતી જ હોય છે અને પોતાની રીતે જ મટી જતી હોય છે જેથી ગભરાવાની જરૂર રહેતી નથી.

પ્રશ્ન ૩૦ : આ હડકવા વિરોધી રસી સિવાય જે હ્યુમન રેબીઝ ઈમ્યુનોગ્લોબ્યુલીન (HRIG) કહેવાય છે તે શું છે અને તેની હડકવા રોકવામાં શું ભૂમિકા છે?

જવાબ : સામાન્ય રીતે માનવ શરીરમાં જ્યારે કોઈ જીવાણું/વિષાણું દાખલ થાય ત્યારે શરીરની રોગપ્રતિકારક શક્તિ એમને નિષ્ક્રિય બનાવવાની કે મારવાની કામગીરી કરે જેમાં બે અલગ અલગ પ્રક્રિયાઓ ભાગ ભજવે છે. એક તો એ બહારથીજ સ્નાયુ દ્વારા અંદર આવે જ નહિ અને આવે તો લોહીમાં રહેલ શ્વેતકણો એને નષ્ટ કરવાનો પ્રયત્ન કરે અને સાથે સાથે એ રોગપ્રતિકારક એન્ટીબોડી (પ્રતિરક્ષણકાય)નું ઉત્પાદન ચાલુ કરે જે એક જટિલ પ્રક્રિયા દ્વારા આવા બહારથી ઘુસતા તત્વોને તોડી પાડે છે. કૃત્રિમ રીતે જો રસી દ્વારા કોઈ વિષાણું કે તેના ભાગને શરીરમાં દાખલ કરવામાં આવે તો એ પણ આવી એન્ટીબોડીના ઉત્પાદનને પ્રેરે છે જેને ઈમ્યુનોગ્લોબ્યુલીન પણ કહેવાય છે. હ્યુમન રેબીઝ ઈમ્યુનોગ્લોબ્યુલીન (HRIG) એ આવાજ માનવ દાતાઓ પાસેથી લોહીમાંથી લીધેલ આવા એન્ટીબોડીનો ભાગ છે. જેને રેબીઝ રસીના બહુવિધ ડોઝ મળ્યા છે અને જેના શરીરમાં ઉચ્ચ પ્રમાણમાં એન્ટિ-રેબીઝ એન્ટિબોડી (હડકવાવિરોધી પ્રતીરક્ષિત કાય) છે, એવા વ્યક્તિઓના લોહીમાંથી લીધેલ એન્ટીબોડી જેને હ્યુમન રેબીઝ ઈમ્યુનોગ્લોબ્યુલીન (HRIG) કહે છે જે એવા દર્દીને આપવામાં આવે છે જેને તાજેતરમાં જ કુતરું કરડ્યું છે અથવા તો કરડ્યાના ઘાવ આજુબાજુ આવા HRIGનું ઈન્જેક્શન આપવામાં આવે છે જેથી ત્વરિત થતો હડકવા અટકાવી શકાય. સામાન્ય રીતે જ્યારે પોસ્ટ-એક્ષપોઝર રસીકરણ ચાલુ હોય તો આવા ઈમ્યુનોગ્લોબ્યુલીન એ ૦ (ઝીરો) દિવસે અને સાતમા દિવસે આપી શકાય ત્યારબાદ આવા ઈમ્યુનોગ્લોબ્યુલીન આપવા બંધ કરવા પડે નહીતર એ રસીકરણ પ્રક્રિયામાં અવરોધરૂપ બને છે.

પ્રશ્ન ૩૧ : હડકવાના રોગમાં બાળકોને કૂતરા વિષે વાલીઓ/વડીલોએ શું સલાહ આપવી જોઈએ?

જવાબ : મોટાભાગે હડકવા બાળકોમાં વધારે જોવા મળે છે કારણ કે બાળકો શેરીના કૂતરાઓ સાથે રમતા તેમજ છંછેડતા હોય છે. જેથી બાળકોને કૂતરાઓ વધુ પ્રમાણમાં કરડે છે અને વધુમાં બાળકો આવા કિસ્સામાં વાલીઓને

દરેક વખતે જાણ કરતા નથી, જેથી બાળકોને સલાહ આપવી કે ગલીના/ શેરીના કૂતરાઓ સાથે રમવું નહિ અને તેમને છંછેડવા નહિ અને જો કુતરું/ ગલુડિયું કરડે તો ભલે લોહી ન નીકળ્યું હોય કે ઘાવ પણ થયો ન હોય છતાં પણ વાલી/વડીલોને જાણ કરવી અને બાળકને જરૂરિયાત મુજબ રસીકરણ કરાવવું.

સંદર્ભ :

- (૧) વિશ્વ આરોગ્ય સંસ્થા (WHO)
- (૨) <https://www.cdc.gov>
- (૩) વિશ્વ પશુ આરોગ્ય સંસ્થા (OIE)

વિશ્વ આરોગ્ય સંસ્થા દ્વારા વર્ષ ૨૦૧૮માં રસીકરણની કરાયેલ ભલામણ

પ્રીએક્ષપોઝર રસીકરણ પત્રક

પ્રીએક્ષપોઝર રસીકરણની વિગત	રસીકરણ સમયગાળો	ઈન્જેક્શન પ્રતિ મુલાકાત (દિવસો ૦, ૩, ૭, ૧૪, ૨૧-૨૮)
વિશ્વ આરોગ્ય સંસ્થા (WHO) દ્વારા ભલામણ થયેલ ચામડીમાં આપવાની રસી (Intradermal)		
એક અઠવાડિયું, હાથમાં બે જગ્યાએ ઈન્જેક્શન	૭ દિવસ	બે ઈન્જેક્શન પ્રથમ દિવસે અને બે ઈન્જેક્શન સાતમાં દિવસે (૨-૦-૨-૦-૦)
વિશ્વ આરોગ્ય સંસ્થા (WHO) દ્વારા ભલામણ થયેલ સ્નાયુમાં આપવાની રસી (Intramuscular)		
એક અઠવાડિયું, હાથમાં એક જગ્યાએ ઈન્જેક્શન	૭ દિવસ	એક ઈન્જેક્શન પ્રથમ દિવસે અને એક ઈન્જેક્શન સાતમાં દિવસે (૧-૦-૧-૦-૦)

પોસ્ટએક્ષપોઝર રસીકરણ પત્રક

પોસ્ટ એક્ષપોઝર રસીકરણની વિગત	રસીકરણ સમયગાળો	ઈન્જેક્શન પ્રતિ મુલાકાત (દિવસો ૦, ૩, ૭, ૧૪, ૨૧-૨૮)
વિશ્વ આરોગ્ય સંસ્થા (WHO) દ્વારા ભલામણ થયેલ ચામડીમાં આપવાની રસી (Intradermal)		
એક અઠવાડિયું, હાથમાં બે જગ્યાએ ઈન્જેક્શન	૭ દિવસ	બે ઈન્જેક્શન પ્રથમ દિવસે, ત્રીજા દિવસે અને સાતમા દિવસે (૨-૨-૨-૦-૦)
વિશ્વ આરોગ્ય સંસ્થા (WHO) દ્વારા ભલામણ થયેલ સ્નાયુમાં આપવાની રસી (Intramuscular)		
બે અઠવાડિયા	૧૪-૨૮ દિવસ	એક ઈન્જેક્શન પ્રથમ દિવસે, ત્રીજા દિવસે, સાતમા દિવસે અને ચૌદમાં દિવસે (૧-૧-૧-૧-૦)
ત્રણ અઠવાડિયા	૨૧ દિવસ	બે ઈન્જેક્શન પ્રથમ દિવસે, એક ઈન્જેક્શન સાતમા દિવસે અને એક ઈન્જેક્શન એકવીસમા દિવસે (૨-૦-૧-૦-૧)

તમારા પરિવારને હડકવાના રોગથી કઈ રીતે સુરક્ષિત રાખશો

જો કુતરું કરડે તો ઘાવ સ્વચ્છ પાણી વડે કે સાબુથી ધોવો અને તુરંતજ નજીકના દવાખાનાનો સંપર્ક કરો

યોગ્ય જ્ઞાન દ્વારા કુતરું કરડતું અટકાવવાના ઉપાયો

પાલતું કુતરાઓને યોગ્ય સમયે નિયમિત રસીકરણ કરાવો

વેટરીનરી માઈક્રોબાયોલોજી વિભાગ
પશુચિકિત્સા અને પશુપાલન મહાવિદ્યાલય
આણંદ કૃષિ વિશ્વવિદ્યાલય, આણંદ